

به نام خدا

علوم طبیعی از منظر امامان شیعه

مؤلف:

فرحناز بلادر

انتشارات ارسطو

(چاپ و نشر ایران)

۱۴۰۲

سرشناسه: بلادرد، فرحناز، ۱۳۴۷-

عنوان و نام پدیدآور: علوم طبیعی از منظر امامان شیعه / مولف فرحناز بلادرد.
مشخصات نشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۱۶۲ص.

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۰۸۱-۴

وضعیت فهرست نویسی: فیفا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۵۱ - ۱۶۲.

Imams (Shiites) -- Knowledge

موضوع: ائمه اثنا عشر -- علم

Imams (Shiites) -- Hadiths

ائمه اثنا عشر -- احادیث

رده بندی کنگره: BP۲۲۳/۳۴

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۴۵

شماره کتابشناسی ملی: ۹۲۳۸۴۹۶

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیفا

نام کتاب: علوم طبیعی از منظر امامان شیعه

مولف: فرحناز بلادرد

ناشر: ارسطو (سامانه اطلاع رسانی چاپ و نشر ایران)

تیراژ: ۱۰۰۰ جلد

نوبت چاپ: اول - ۱۴۰۲

چاپ: مدیران

قیمت: ۱۴۵۰۰۰ تومان

فروش نسخه الکترونیکی - کتاب رسان:

<https://chaponashr.ir/ketabresan>

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۳۳۹-۰۸۱-۴

تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۲۰۲۳۹۲۵۵

www.chaponashr.ir

تقدیم به:

جان جانان، آخرین سلاله ی صالحان و پیامبران؛

حضرت مهدی (عج)

هم او که آمدنش جلای چشمان بی‌رمق منتظران است.

پیشگفتار

یافته های دانش بشری در طول اعصار و قرون، اسباب زندگی بهتر را برای او فراهم آورده، به هر آشنایی و مجهولی که راه یافته و هربداعت و اختراعی که دست یافته، گره ها گشوده و خرسندی ها و جستن ها و پاپیکوبی ها فراهم آورده و خود آغاز تحوّل و جستاری دگرشده است.

بی شک عنصر مهم این یافته ها، نقش و هنر، توانایی و استعداد، تیزهوشی و ذکاوت انسان هایی است که گرچه در زمانه ی دیگران زیسته اند اما گویا که سال ها و قرن ها جلوتر از دیگرانند.

به جدّ و جرأت می توان گفت که این مطالب در تمامی علوم، ساری و جاری است و علوم طبیعی نیز از این مقوله جدا نیستند.

اشراف بشر به علوم، اقیانوسی را می ماند با اعماق مختلف و ایستگاه های متنوع که شناگران هر چه پایین تر رود به گوهرهای ناب تر و ارزشمندتری دست می یابد که دیگران را نشاید.

پیامبران الهی و خاتم آن ها پیامبر (ص) و ائمه معصومین: جدا از این که الگوی تمام عیار انسانی اند، با برخورداری از وحی و الهام و القا که از جانب خداوند و با علم لدنی خویش از

آن برخوردارند مراتب کمال و بهره مندی بشر را برای دو جهان سرلوحه ی کار خویش داشته اند.

ائمه معصومین: با علمی برگرفته از وحی و تعالیم غیبی از اشراف و توانایی کامل نسبت به همه علوم پرداخته اند که از جمله آن ها دیدگاه ائمه: نسبت به علوم طبیعی است که نه تنها در زمانه خودشان بلکه در طول اعصار و قرون همیشه رهگشاست. علوم طبیعی در پی اشارات و توضیحات و مناظرات ائمه :گسترش یافته وانگیزه های مسلمانان را برای فراگیری و تکمیل هر چه بیشتر آن ها افزایش داده است.

در فصل اول با عنوان «امامان شیعه :علوم طبیعی» به بررسی احادیث و روایات ائمه اطهار: در مورد علوم طبیعی از جمله : دانش پزشکی، زیست شناسی، شیمی و علوم زمین و به انشعابات آن ها توجه شده و در فصل دوم به نقش شاگردان ائمه :در گسترش علوم طبیعی پرداخته شده است.

کتاب حاضر بر آن است که به گفتگویی هرچند اجمالی از ائمه معصومین پیرامون علوم طبیعی بپردازد و اصلاح گر آن نگاه «دگم» گونه ای باشد که نگاه اسلام را محدود و محصور به مسائل ماوراء الطبیعه می دانند. امید است برای محققان و دانشجویان در این زمینه مفید واقع شود.

فرحناز بلادر

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۳	مقدمه
۷	فصل اول: امامان شیعه و علوم طبیعی
۸.....	ائمه در داروشناسی و دارو سازی
۱۱.....	بهداشت و پیشگیری
۱۴.....	پزشکی عمومی
۲۴.....	قلب و عروق
۳۰.....	گوارش
۴۲.....	استخوان و مفاصل
۴۸.....	مجاری ادراری
۴۹.....	گوش و حلق و بینی
۵۴.....	چشم پزشکی
۶۱.....	دندان پزشکی
۷۸.....	پوست و مو
۹۰.....	زیست شناسی (کشاورزی، گیاه شناسی)

۹۸.....	جانور شناسی
۱۰۲.....	شیمی
۱۰۵.....	نجوم
۱۲۵.....	نتیجه
۱۲۹	فصل دوم: نقش شاگردان ائمه در گسترش علوم طبیعی
۱۳۰.....	تربیت یافتگان مکتب ائمه
۱۳۳.....	علی بن یقطين بن موسى كوفي بغدادی
۱۳۴.....	لیث بختری مرادی کوفی (ابو بصیر)
۱۳۴.....	محمد بن مسلم ثقفی کوفی
۱۳۵.....	مفضل بن عمر
۱۳۶.....	زراره بن اعین
۱۳۷.....	یزید بن معاویه
۱۵۱	منابع و مأخذ

مقدمه

امروزه گستره‌ی علوم و ژرف نگری دانش بشری، کار را بدانجا کشانده که هر یک از علوم، به شاخه‌های فراوان تقسیم شده‌اند و محققان و پژوهشگران بسیاری در مؤسسات و دانشگاه‌های مختلف به تحقیق و تفحص پیرامون آن‌ها می‌پردازند و ماه‌ها و سال‌ها وقت را صرف رسیدن به هدفی خاص می‌کنند و با قدرتی که امکانات امروزی در اختیارشان قرار می‌دهد با سرعتی مثال زدنی به آخرین اطلاعات و یافته‌های دیگران دست می‌یابند. این مهم نتیجه‌ی زحمات و تلاش پیشینیانی است که گاه برای یافتن عالم یا کتابی، پای پیاده و خورجین بر پشت، سال‌ها طی طریق کرده، آیا به مقصود رسیده‌اند یا خیر؟ و آیا آنچه یافته‌اند مقبول و صواب بوده یا نه؟

در مسیر تعالی و کمال انسانی، آنچه بر دل‌ها سیطره یافته و آرامش آدمی را به دنبال داشته، گفتار نغز و بریده‌ی الهی (وحی) بوده که بر جان و روح زمانه حاکم شده و کمال هدایت و رسالت انبیاء الهی در وجود پیامبر اعظم محمد بن عبدالله (ص) تجلی یافته و در رفتار و گفتار امامان شیعه: که بر گرفته از وحی و سنت نبوی و علم لدنی و الهام ایشان بوده، به اوج رسانیده، آنان را سر آمد همه‌ی اعصار نموده و عجز و حیرت آدمی را در برابرشان برانگیخته است. در هر جای و میدانی که ورود کرده‌اند بی رقیب، میدان

داری نموده‌اند ... از جمله علوم و دانش‌هایی که در گفتار ائمه: به آن‌ها توجه شده «علوم طبیعی» است.

علت انتخاب این موضوع این بوده است که آیا ائمه اطهار: علوم طبیعی را نیز مانند دیگر مباحث مورد عنایت و توجه خویش قرار داده و به بهتر زیستن نیز توجه داشته اند؟ و مطابقت یافته های علمی امروز با گفتارهای آنان تا چه اندازه است؟ و...

در این کتاب سعی شده است به چند پرسش پاسخ داده شود؟

۱_ کدام یک از علوم طبیعی از منابع و مأخذ بیشتری برخوردارند؟

در گفتار ائمه: پرداختن به علم طب به دلیل آن که مورد نیاز تمام انسان هاست و علم نجوم به دلیل روح کاوش گری ذهن انسان نسبت به مسائل هستی، بیشتر مورد توجه واقع شده است.

۲- تبیین و رویکرد امامان شیعه: پیرامون علوم طبیعی چگونه بوده است؟

با توجه به شرایط زمانی و موقعیت ویژه ای که هریک از ائمه معصومین: با آن روبه رو بوده اند و فرصت‌هایی که برای نشر و ترویج فرهنگ اسلامی یافته اند، از پنج تن از ایشان (امام علی(ع)، امام باقر(ع)، امام صادق(ع)، امام کاظم(ع) و امام رضا(ع)) احادیث بیشتری در اختیار است، اضافه بر این که آنان در خدّ درک و فهم مردم زمانه ی خویش سخن گفته اند؛ زیرا که «لکل مقام مقال».

۴- تأثیر دیدگاه‌های ائمه شیعه: در رشد علوم طبیعی به چه میزان است؟ ایشان با انقلاب فکری و علمی خاصّ مربوط به خودشان بر گسترش علوم طبیعی افزوده و انگیزه‌های مناسبی را در مسلمانان به وجود آورده‌اند.

۵- آیا شاگردان ائمه در گسترش علوم طبیعی نقشی را ایفا نموده‌اند؟ ائمه در روزگار خویش شاگردان مجرب و صاحب نظری در برخی از شاخه‌های علوم طبیعی داشته‌اند و پس از ایشان نیز، مسلمانان با تاسی از آنان در ترویج و گسترش علوم طبیعی، نقش آفرین بوده‌اند.

۶- آیا شاگردان ائمه: تألیفات و آثاری در زمینه‌ی علوم طبیعی داشته‌اند؟ اگر چه که به اقتضای ضرورت‌های موجود حیطه‌ی فعالیت شاگردان ائمه: بیشتر فقه و حدیث بوده اما، برخی شاگردان ائمه: صاحب آثاری در علوم طبیعی‌اند؛ مثل جابر بن حیان که کتاب «اسرار الکیمیا» و عمر مفضل که کتاب «توحید مفضل» را نوشته‌اند.

این کتاب در دو فصل تنظیم شده است.

در تألیف این کتاب افزون بر صدمنبع مورد استفاده واقع شده است که شامل منابع عربی، فارسی و یک منبع لاتین است.

در استفاده از منابع به شیوه‌ی زیر عمل شده است:

قرآن کریم، نهج البلاغه و نهج الفصاحه.

کتاب‌های معتبر رجال شیخ طوسی، فهرست ابن ندیم، رجال نجاشی، فهرست شیخ طوسی، کتب اربعه‌ی شیعه، طبّ الصادق، طبّ الرضا، طبّ الائمه و احتجاج طبرسی مورد استفاده بوده‌اند.

در منابع سته‌ی اهل سنت و جماعت؛ از صحیح بخاری، صحیح مسلم، سنن ترمذی و سنن ابی داود و سنن ابن ماجه و سنن نسائی استفاده شده است.

در استفاده از منابع تاریخی کتاب مروج الذهب مسعودی کمک کار این رساله بوده است.

افزون بر منابع مورد اشاره از کتاب‌های خصال و الامالی شیخ صدوق، بحار الانوار علامه‌ی مجلسی و وسائل الشیعه شیخ حرّ عاملی استفاده شده است.

امید آن دارم این تلاش ناکافی اما امیدوارانه‌ی اینجانب بتواند گوشه‌ای از ارادات قلبی و منویات درونی‌ام را به ساحت مقدّس ائمه‌ی اطهار: به اثبات برساند و از اجر لازم برخوردار نماید. بدیهی است تمام کسانی را که در انجام این تحقیق مرا یاری کرده‌اند در این اجر، سهمیم دانسته، برایشان آرزوی توفیق نموده و دعاگویشان خواهم بود.

فرحناز بلادر

فصل اول

امامان شیعه و علوم طبیعی

ائمه در داروشناسی و دارو سازی

بررسی دقیق احادیثی که در باره ویژگی های علمی، سرچشمه های دانش ها و نیز انواع دانش های اهل بیت (ع) به ما رسیده، نشان می دهد که پیامبر اسلام (ص) و اهل بیت (ع) آن بزرگوار، نه تنها از دانش پزشکی، بلکه از همه ی علوم، نه از راه تحصیل، بلکه از طریق الهام الهی بر خوردار بوده اند، به گونه ای که هرگاه اراده می کردند چیزی را بدانند، می دانستند.^۱ چنانکه امام صادق (ع) می فرماید: امام آن گاه که بخواهد بداند، می داند.^۲

به دلیل این دانش گسترده و علم خارق العاده بود که امام علی (ع) مکرر خطاب به مردم می فرمود: هر چه می خواهید، از من بپرسید، پیش از آن که مرا از کف بدهید؛ چرا که در سینه ی من، بسان دریا های بیکران، دانش های فراوان نهفته است.^۳

امام رضا (ع): خداوند بدن را به بیماری مبتلا نساخت مگر اینکه دوا یی برای آن قرار داد تا با آن دوا درمان شود و برای هر دردی، دوا و چاره و نسخه ای است. زیرا این بدن ها به شکل یک کشور ساخته شده اند. قلب فرمانروای بدن است و رگ هایی که در بدن وجود

۱- محمدی ری شهری، محمد، اهل بیت در قرآن و حدیث، ۱۳۷۹، بی جا، دارالحدیث، ج ۱، ص ۲۵۳

۲- همان، ص ۳۳۳

۳- محمدی ری شهری، محمد، دانش نامه ی امیرالمؤمنین (ع)، ۱۲۸۶، قم، بی نا، ج ۱۰

دارند، کارگران او هستند. کاخ فرمانروا، قلب انسان و سرزمین پادشاه، بدن انسان است و دست‌ها، پاها، چشم‌ها، لب‌ها، زبان و گوش‌ها، دستیاران او هستند.^۱

از ابوالجارود روایت شده گفت: از حضرت ابو جعفر باقر(ع) راجع به پنیر سؤال کردم و افزودم از کسی شنیده‌ام که اظهار می‌داشت در پنیر از اجزای مردار است. فرمود: به خاطر اینکه در فلان مکان پنیر مایه‌ی آن را از اجزای مردار تهیه می‌کنند، دلیل آن نمی‌شود که خوردن پنیر در همه روی زمین حرام باشد. آری اگر به یقین بدانی که پنیر مایه‌ی آن از مردار تهیه شده خوردن آن بر تو حرام است و اگر یقین به چنان چیزی نداری، پنیر را تهیه کن و استفاده نما.^۲

امام صادق(ع) فرمودند: بر تو باد پرهیز از افراد پست! همانا، شیعه علی، کسی است که شکم را از حرام پر نسازد و از مفاصد جنسی بر حذر باشد و سخت کوش باشد، برای خدا کار کند و به پاداش او، امیدوار باشد و از عذاب او، بهراسد. زمانی که آنها، را [این چنین دیدی] بدان که شیعه‌ی من هستند.^۳

مناظرات امام صادق(ع) در باره‌ی علوم مختلف: چرا خداوند شراب را حرام کرد؟ به خاطر اینکه شراب ام الخبائث و کلید همه‌ی بدی‌هاست چرا که خمر، عقل را زایل می‌کند و وقتی که شخص مست لایعقل شود، هر نصیحت و فعل حرامی را انجام می‌دهد، زمام شخص مست به دست شیطان است و اگر شیطان او را به سجده بر بت‌ها امر کند، این کار را انجام می‌دهد. چرا خداوند خون مسفوح را حرام گردانید؟ چون

۱- بحار الانوار، ج ۴۲، ص ۲۶۱؛ طب الامام الرضا(ع)، شرح و تحقیق: محسن عقیل، ۱۴۱۹ق، بیروت، چاپ دار فیض

کاشانی، ملا محسن فیض کاشانی محجة البیضاء، بی تا، نسخه‌ی خطی، ص ۱۰

۲- سفینة البحار، ج ۲، ص ۳۶۵

۳- کافی، ج ۲، ص ۲۳۳، ح ۹

مسفوح به خاطر اینکه مایه قساوت قلب، سلب رحم از دل، تغییر دهنده رنگ انسان و وسیله‌ی تعفن بدن است، حرام گردید و خوردن این خون حرام است و موجب جذام می‌شود.

چرا خوردن خون مردار را حرام نموده است؟

برای اینکه خون مردار در هنگام مردن منجمد می‌شود و به بدن برمی‌گردد، در این صورت گوشت آن حیوان بسیار ناگوار است، زیرا گوشت و خون با یکدیگر مخلوط شده است. و خداوند خون مردار را حرام نموده است تا فرقی میان مردار و حیوانی که با نام خدا ذبح می‌شود، باشد؛ چرا که حیوان به وسیله‌ی ذبح شدن پاک می‌شود. آیا خوردن غدد جایز است؟ خوردن غدد جذام می‌آورد و حرام است.^۱

خون و جسم مردار به دلیل مرگ لکوسیت‌ها (سلول‌های سیستم ایمنی بدن) و به دام افتادن آن‌ها در لخته‌های فیبرینی که پس از مدتی ایجاد می‌گردند، می‌تواند حاوی میزان قابل ملاحظه‌ای باکتری‌های سالمونا و شیگلا باشد، که از طریق دستگاه گوارش وارد بدن انسان می‌شود و همچنین عفونت‌های باکتریایی، ویروسی و انگلی فراوانی که بلافاصله بعد از مرگ، بدن را مورد تهاجم قرار می‌دهد و همچنین خون به دلیل اینکه نقش انتقال دهنده‌ی مواد زاید را نیز در بدن موجود زنده ایفا می‌کند، می‌تواند سرشار از سموم صفرا و غیره باشد که برای انسان بیماری‌زا خواهد بود.^۲

۱- طبرسی احمد بن علی بن ابی طالب، الاحتجاج، ۱۳۸۱، مترجم: بهزاد جعفری، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۲ صص ۳۴۹-۳۴۷

۲- خادمی نرجس، فرهنگ تغذیه در قرآن و حدیث، فصل نامه بینات، شماره ۵۹

امام علی(ع): مردی نزد پیامبر خدا(ص) از دردی که در درون خویش داشت، اظهار ناراحتی کرد. پیامبر (ص) فرمود: شربتتی از عسل بردار و سه یا پنج یا هفت دانه شونیز^۱ در آن بینداز و بنوش تا به اذن خداوند بهبود یابی. او این کار را انجام داد و بهبود یافت.^۲

از امام صادق(ع) روایت شده: هیچ دارویی برای برطرف کردن آزار کوفت نافع‌تر از تربت حضرت سید الشهداء(ع) نمی‌باشد. راوی پرسیده چگونه از آن استفاده کنیم؟ فرمود: تربت مقدسه را با آب باران ممزوج نمایید مقداری از آن را بیاشامید و ما بقی آن را بر محل سفیدی بمالید که نافع و مجرب است ان شاء الله تعالی.^۳

امام صادق(ع): کسی که سلامتی او بر بیماری‌اش غلبه دارد و دست به درمان بزند و در اثر این معالجه بمیرد، من از او در نزد خداوند بیزاری می‌جویم.^۴

بهداشت و پیشگیری

امام علی(ع): هر کس خوشش آید که خیر خانه‌اش بسیار شود باید در سر غذا دست‌های خودش را بشوید.^۵

امام صادق(ع): دست شستن پیش از غذا و بعد از آن، روزی را فراوان می‌کند.^۶

امام رضا(ع): تندرستی و بیماری در بدن با یکدیگر می‌جنگند؛ پس اگر تندرستی به بیماری چیره شود، بیمار از جابر می‌خیزد و اگر بیماری بر تندرستی چیره شود، بیمار به

۱- شونیز همان سیاه دانه است. (بحر الجواهر ص ۲۳۶)

۲- دعائم الاسلام، ج ۲، ص ۱۳۵، ح ۴۷۶

۳- سفینه البحار، ج ۲، ص ۳۷۴

۴- فیض کاشانی، ملا محسن فیض کاشانی، محجة البیضاء، ص ۴۱۰ ح ۳؛ خصال شیخ صدوق ش ۸۶، باب اول

۵- خصال، باب اول، ح ۳۹

۶- همان، ح ۷۷

غذا اشتها پیدا می‌کند، پس هرگاه بیمار، اشتها پیدا کرد به او غذا دهید شاید که شفایش در همان غذای خواسته شده‌اش باشد.^۱

ابو هاشم جعفری گفت: نزد امام رضا(ع) بودم که بسیار تشنه شدم ولی از شکوه و جلال حضرت نتوانستم درخواست آب کنم، حضرت درخواست آب کرد و جرعه‌ای از آن نوشید سپس حضرت فرمود: ای ابا هاشم! بنوش که سرد و گواراست. پس از آب نوشیدم؛ ولی دوباره تشنه شدم. حضرت نگاهی به خدمتکار انداخت و فرمود: شربتی از آب و سویق و شکر بیاور! سپس به او فرمود: سویق و شکر را اندکی مرطوب کن و بیاور! سپس فرمود: ای ابا هاشم! بنوش که رفع عطش می‌کند.^۲

امام رضا(ع): غذای خودت را با خوراک سبک شروع کن که بدنت به مقدار عادت و بر اساس زادگاه و فعالیت و زمان نیاز به آن دارد.^۳

پرخوری بویژه زیاده روی در مصرف خوراکی‌های دیر هضم یا مواد افزایش دهنده‌ی میل جنسی باعث پدید آمدن سردرد می‌شود.^۴

امام رضا(ع) در رساله الذهبیه فرموده‌اند: بدان که هر یک از چهار طبیعت (گرمی و تری و خشکی و سردی) دوستدار همان غذایی هستند که با آن طبیعت مناسب بوده باشد، به این طریق که مناسب طبیعت گرم غذای سرد است. و مناسب طبیعت سرد غذای گرم.

۱- بحار الانوار، ج ۶۲، صص ۲۶۱ و ۳۰۹

۲- بحار الانوار، ج ۴۹، ص ۴۸

۳- همان، ج ۶۲، ص ۳۱۱

۴- الحاوی، ۱۳۸۸ مترجم: طباطبایی، سید محمود، انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد، ج ۱، ص ۱۲۲

و مناسب طبیعت تر غذای خشک و مناسب طبیعت خشک غذای تر. پس غذایی را که مناسب طبیعت توست برای خود آماده گردان.^۱

علی بن موسی الرضا(ع) از رسول خدا (ص) نقل کرده است که فرمود: هر گاه غذایی می‌پزید، خوب بپزید که دل غم زده را شاد می‌کند.^۲

امروزه ثابت شده است که گوشت نیم پخته عفونت‌های معده و روده را بیشتر می‌کند.^۳

امام رضا(ع): روش تو این باشد که از هر نوع غذا در فصل ویژه‌ی آن بهره ببری و دست از غذا خوردن بکشی هنگامی که هنوز مقداری میل به غذا داری؛ زیرا این کار برای بدن تندرستی آور و برای عقل، هوش بیش‌تر می‌آورد، و به خواست خدا، خود فرد هم راحت‌تر خواهد بود.^۴

امام رضا(ع): هر گاه گرسنه شدی، بخور و هر گاه تشنه شدی، بنوش و هر گاه ادرار بر تو فشار آورد، ادرار کن، و نزدیکی نکن مگر اینکه نیاز داشته باشی و هرگاه احساس خواب کردی، بخواب. همانا این کارها، سبب تندرستی بدن است.^۵

امام صادق(ع): چهار چیز مزاج را معتدل می‌کنند: انار شامی، خرما ی پخته، بنفشه، کاسنی.^۶

۱- محمد نصیر الدین بن قاضی بن کاشف الدین یزدی، تحفه شاهیه عباسیه، ۱۳۸۰، تصحیح: سید حسین رضوی برقی، تهران، انتشارات باورداران، صص ۳۴ و ۳۵

۲- عطایی، محمد رضا، امام رضا (ع) در آثار دانشمندان اهل سنت، ۱۳۸۸، مشهد، انتشارات آستان قدس رضوی، ص ۲۰۹

۳- جزایری، غیاث الدین، اسرار خوراکی‌ها، ۱۳۶۲، تهران، چاپخانه سپهر، چاپ پانزدهم، ص ۳۸

۴- بحار الانوار، ج ۶۲، ص ۱۴۲ و صص ۳۱۰ و ۳۱۱

۵- همان، ج ۶۲، ص ۲۶۰

۶- خصال، اربع خصال، ح ۱۰۰

امام علی(ع): با مزاج سالم و درست، لذت چشیدن یافت می‌شود.^۱

امام علی(ع): بر تو باد به دوری از همیشه سیر بودن و بسیار خوردن که این کار بیماری ها و رنج‌ها را بر می‌انگیزاند.^۲

امام رضا(ع): هنگامی که مرد پا به سن می‌گذارد خوردن شام را کم کند که با این کار راحت می‌خواهد و دهانش خوشبوتر خواهد ماند.^۳

امام علی(ع): پیش از طعام و پس از آن ترنج بخورید زیرا که آل محمد صلوات الله علیهم اجمعین چنین می‌کردند.^۴

امام کاظم(ع): حمام رفتن یک روز در میان، گوشت بدن را می‌افزاید اما عادت به آن در هر روز، پیه کلیه‌ها را آب می‌کند.^۵

پزشکی عمومی

امام جعفر صادق(ع) طبیب دردها و مرض‌های مردم بود؛ زیرا آن کس که طبیب جان است چگونه نمی‌تواند طبیب جسم‌ها باشد.^۶

به نقل از ربیع حاجب روایت شده که گفت: روزی حضرت صادق(ع) به منزل منصور دوانیقی وارد شد. در حضور منصور یک مرد هندی بود و کتاب طب می‌خواند و آن

۱- آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و دررالکلم، ۱۳۷۶ش، مترجم: محمد علی انصاری، بی جا، دار الکتب الاسلامیه ج ۱، فصل ۱۸، حدیث ۱۱۱، ص ۳۳۴

۲- همان، ج اول، فصل پنجم، ص ۱۵۱، حدیث ۵۱

۳- بحار الأنوار، ج ۶، ص ۳۴۴؛ الکافی ج ۶، ص ۲۸۸

۴- غرر الحکم و دررالکلم، ج ۲، فصل ۹۶، ص ۵۷۴، ج ۲۶۱

۵- بحار الأنوار، ج ۷۶، ص ۷۸، ج ۲۱؛ دانش نامه احادیث پزشکی، ج ۱، ص ۵۸۸

۶- قزوینی، محمد کاظم، ۶ طب الصادق، ۱۴۲۶، قم، قلم الشرق، ص ۳۳